

УДК 374.27

Марчук О. О.,*Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янука, м. Рівне, Україна*

СПЕЦИФІКА ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЦЕНТРІВ ТА ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ В ПРОЦЕСІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

У статті вивчено структуру, зміст, мету роботи духовно-просвітницьких центрів та церковних братств Волинської губернії у ХІХ ст. Важливим аспектом діяльності зазначених організацій було підняття грамотності та культурного рівня населення Волині.

Ключові слова: *духовно-просвітницький центр, церковне братство, структура, освітянський центр, культурний рівень.*

Марчук О.О. Специфика духовно-просветительских центров и церковных братств Волини ХІХ века в процессе духовно-нравственного молодого поколения

В статье изучена структура, содержание, цель работы духовно-просветительских центров и церковных братств Волинской губернии в ХІХ ст. Важным аспектом деятельности отмеченных организаций было повышение грамотности и культурного уровня населения Волини.

Ключевые слова: *духовно-просветительский центр, церковное братство, структура, культурный уровень.*

Marchuk O.O. Specific of spiritual-elucidative centers and church fraternities of Volhyn XIX age

In the article the structure, maintenance and purpose of the activity of spiritual-elucidational centers and church fraternities of the Volhyn province in the 19 century is studied. The important aspect of activity of these organizations was the rising of education and culture of Volhyn population.

Keywords: *spiritual-elucidatijnal center, church fraternity, structure, culture.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Духовно-просвітницькі центри та церковні братства Волинської губернії зіграли вагому роль у становленні освіти Західної України. Саме завдяки їх діяльності ази грамотності отримало багато людей. Оскільки зараз відбувається реформування шкільної системи й до просвітницького руху залучаються представники громадськості, релігійні організації, політичні товариства, що утворюють просвітницькі центри, гуртки, клуби, читальні, то досвід просвітницьких установ минулого набирає особливої актуальності. У законі України “Про об’єднання громадян” зазначено, що “... держава сприяє розвитку політичної та громадської активності, творчої ініціативи громадян і створює рівні умови для діяльності їх об’єднань” [5, с. 6].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Особливості функціонування духовно-просвітницьких, культурних, релігійних, спортивних організацій на території Волинської губернії частково висвітлені у наукових дослідженнях П.Батюшкова, М.Бикова, Н.Бовсунівської, О.Борейка, С.Бричок, Т.Джаман, М.Євтуха, М.Костюка, М.Левківського, В.Омельчука, Г.Шпиталенко, О.Цинкаловського. Окремі відомості про роботу просвітницьких та релігійних товариств знаходимо у періодичному виданні “Волинські епархіальні відомості”, матеріали з яких є основою нашої наукової статті.

Автор має **на меті** визначити специфіку функціонування духовно-просвітницьких центрів та церковних братств православного сповідання Волині у XIX ст., оскільки православ’я було домінантною релігією на той час. Для досягнення поставленої мети постає необхідність розв’язання таких **завдань**:

- проаналізувати структуру, зміст, форми, методи роботи духовно-просвітницьких центрів та православних братств у XIX ст.;
- розкрити перспективи творчого використання досвіду роботи вказаних товариств у наш час.

Опорними для нашого дослідження є поняття “духовно-просвітницький центр” та “братство”. У “Словнику української мови” подано два тлумачення терміну *духовний*: “стосовний до релігії, церкви, належний їм; протилежний – світський; який готує служителів культу; який відає, управляє духовними справами, який належить учителям церкви” та “зв’язаний із внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом; зв’язаний із спільністю ідей, поглядів, прагнень іт. ін.; нематеріальний, не тілесний” [10,

с. 445]. У цьому ж словнику значення слова *центр* подано, як “те, що є найголовнішим, опорним; те, або той, навколо якого групується, якому підкоряється все інше” [10, с. 197], *освітній* означає “стосовний до освіти; який поширює освіту, знання” [10, с. 757]. У “Великому тлумачному словнику української мови” подано таке тлумачення терміну “братство”: “Група, товариство людей, об’єднаних спільною діяльністю і метою, які додержуються певних установлених ними правил” [3, с. 757].

В “Українському педагогічному словнику” слово *духовність* тлумачиться як “індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити, діяти для інших... Із категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе і призначення свого життя. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання” [4, с. 106], терміном *освіта* позначено “...духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини” [4, с. 241]. У вищенаведеному словнику зазначено, що *центр освіти* – “...це освітній заклад, який реалізує загальноосвітні програми різного рівня, які соціально значущі для свого регіону, програми початкової професійної та додаткової освіти згідно із ліцензіями. Створюється як багатопрофільний самостійний заклад з гнучкою організаційною структурою, тісними зв’язками із освітніми закладами різного рівня, який дає можливості задовольняти освітні потреби населення без врахування віку і рівня освіти” [4, с. 356]. Відтак духовно-просвітницькі центри – це установи окремого регіону, які поширюють грамотність та піднімають морально-етичний та культурний рівень населення, сприяють розвитку його релігійних почуттів. Духовно-просвітницькими центрами Волинської губернії варто називати ті установи ХІХ ст., які піднімали грамотність, моральний, етичний, естетичний та культурний рівень населення й виховували віру в Бога.

Засновниками духовно-просвітницьких центрів були світські люди та духовенство. Наприклад, графиня А. Блудова утворила просвітницьке товариство у м. Острог, барон Ф. Штейнгель – у с. Городок. У селах Волинської губернії, де просвітницький рух зосереджувався в основному навколо церков, основоположника-

ми його були священики. Священик с. Шкаровка Г. Горлецький за сумлінну службу та просвітницьку роботу свого центру в 1862 р. був нагороджений набадреником [1, с. 201], отець с. Решнівка Кременецького повіту С. Барановский у 1864 р. отримав письмову подяку від Архієпископа Волинського о. Антонія, а у 1866 р. – подяку від Головного начальника Південно-Західного краю генерал-лейтенанта Базана за успіхи сільської школи [9].

Духовно-просвітницькі центри були об'єднаннями навчальних закладів, церков, музеїв, архівів, клубів, бібліотек. Так, при Острозькому центрі освіти діяли училище імені Д. Блудова, початкова школа, братство Кирила та Мефодія, Городоцький центр складався зі школи, музею, архіву, бібліотеки, окремо функціонував народний хор.

Головне завдання організатори духовно-просвітницьких центрів убачали в тому, щоб піднімати грамотність, культурний рівень, плекати релігійні почуття волинян. Наприклад, мета діяльності Острозького центру полягала в тому, щоб “навчати дітей і навіть дорослих Закону Божому, грамотності, чистописання та лічбі” [2, с. 6]. Серед форм роботи переважали групові заняття, до участі в різних заходах залучалися представники національних меншин, зокрема, Кременецьку школу відвідували чехи [23, с. 6].

Функціонування просвітницьких центрів підтримувалося тогочасними урядовими установами, оскільки царський уряд вбачав у їх діяльності підтримку урядової політики. Важливу роль у поширенні освіти краю відігравали церковні братства, які почали інтенсивно виникати після проголошення Берестейської унії в 1596 році. Першочерговим завданням братств була охорона українського православ'я від латинізації. У XVIII ст. на території Волині діяли греко-католицькі братства, а у XIX ст. відновили свою діяльність православні. Найвідомішими волинськими церковними братствами XIX ст. були: Острозьке св. Кирила і Мефодія (1865 р.), Радивилівське Олександро-Невське (1867), Луцьке Хрестовоздвиженське (1871 р.), Холмське Свято-Богородичне (1876), Почаївське (1884), Володимирське Святого Володимира (1887), Кременецьке Свято-Миколаївське та Житомирське Святих Володимира-Василія (1888) церковні братства, при окремих братствах функціонували школи та шпитали.

Завдяки діяльності церковних братств на Волині було відкрито ряд нових шкіл, проводилися позабогослужбові читання, засно-

увалися нові бібліотеки, читальні. Особливо плідною на Волині була діяльність Кременецького Богоявленецького Свято-Миколаївського братства (1880), роботу якого благословив архієпископ о. Модест. Члени братства проводили читання на історичну, церковну, духовно-релігійну тематику [7], організували зразкову церковно-парафіяльну братську школу.

Церковні братства, що діяли у селах, спрямовували свою роботу на розвиток і формування духовності та покращення життя сільських жителів. Зокрема, Заболотце-Біличське братство при проведенні читань розглядало тематику, пов’язану з веденням господарства. У цих бесідах був ще один позитивний момент: селяни значно зближувалися з місцевим священиком, що піднімало їхній загальний культурний рівень.

Висновки. У XIX ст. на території Волинської губернії набули популярності духовно-просвітницькі центри та церковні братства. Вони розгортали свою діяльність і в містах, і в селах регіону, їх засновниками були духовні та світські особи. До просвітницьких центрів належали церкви, школи, братства, народні хори, бібліотеки. У багатьох населених пунктах Волинського регіону свою духовно-просвітницьку місію здійснювали церковні братства.

Сьогодні у часи незалежності України розгортають освітню діяльність громадські організації різного спрямування. Варто переїмати досвід роботи добровільних об’єднань громадян минулого. Зокрема, просвітницька робота усіх товариств повинна ґрунтуватися на принципах толерантності, законності, поваги, дружніх взаємин. Зусилля керівників усіх об’єднань мають бути спрямовані на піднесення культурного рівня, грамотності, здоров’я та добробуту населення України загалом.

Список використаної літератури та джерел:

1. 50-літній ювілей священика с. Шкаровки Григогія Горлецького // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1890. – Частина неофіційна. – № 6. – С. 201.

2. Биков М. П’ятдесятиліття Острозького Св. Кирило-Мефодіївського православного церковного братства 1865–1915 / М. Биков. – Петроград, 1915. – 419 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Авт.-уклад. Бусел В. Т.]. – К.: Ірпін, 2004. – 1440 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

5. Закон України “Про об’єднання громадян”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2. rada. gov. ua/ laws/ show/ 2460-12. Дата використання – 20.01.2012.

6. Острозького Кирило-Мефодіївського братства короткий звіт за півроку (1880) // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1881. – Частина офіційна. – № 3. – С. 81 – 87.

7. Позабогослужебні духовно-моральні читання і бесіди у Соборному храмі м. Кременця // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1890. – Частина неофіційна. – № 19. – С. 613 – 623.

8. Просвітницька діяльність Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського братства за 1890 рік // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1891. – Частина офіційна. – № 1. – С. 15 – 22.

9. Священик С. Барановський: Некролог // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1879. – Частина неофіційна. – № 13. – С. 505 – 507.

10. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. Білодіда. – К.: Наукова думка. – 1970 – 1979. – Т. 2. / Під ред. П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. – К., 1972. – Т. 5. / Під ред. Л.А. Юрчук, В.О. Винник. – К., 1975. – Т. 11. / Під ред. С.І. Головащука, Н.Є. Лозової. – К., 1979.